

נעמי כרמון, פרופסור אמריטה
הטכניון – הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים והמרכז לחקר העיר והאזור
טלפון: 04-8294075 carmon@technion.ac.il

להיות סוציולוגית, בתכנון ערים

הרצאת TED (6 דקות) במושב המליאה: "חזית המחקר הסוציולוגי בישראל"
כנס האגודה הסוציולוגית הישראלית, 2016

שלום לכולם,

אתחיל בכך שאספר לכם, כי לפני עשר שנים בדיוק, בכנס האגודה הסוציולוגית הישראלית 2006, זכיתי בכבוד להיבחר כנשיאת האגודה. בתוקף תפקידי, גיבשתי לעצמי סדר יום, עניינים שרציתי לקדם, הן בצד הארגוני והן בצד הסובסטנסיבי/מהותי. כשאני מסתכלת אחורנית, מה שעשינו בהיבטים הארגוניים מחזיק מעמד ואף מתפתח יפה: העברנו את הדגש מפעילות חד-שנתית של כנס לפעילות לאורך השנה של קהילות מקצועיות, שמאז צמחו והתרבו; האתר האינטרנטי שבנינו ממשיך לשמש את האגודה, והכי חשוב: בחרתי בליאת, והיא ממשיכה להיות המקור הפעיל לכל השירותים שהאגודה נותנת לנו. בהיבטים המהותיים, ניסיתי לקדם שתי תפיסות, ששתיהן קשורות בהרצאתי הקצרה היום: הסוציולוגיה כדיסציפלינת-אם (מייד אסביר) והסוציולוגיה שהיא בעת ובעונה אחת הן דיסציפלינה מדעית והן פרופסיה (כמה מכם שמו לב לכתוב בראש האתר שלנו?)

כשאני אומרת הסוציולוגיה כדיסציפלינת-אם, למה הכוונה? כשם שפיסיקה משמשת דיסציפלינת-אם למקצועות הנדסיים, כך ידע סוציולוגי משמש בסיס למקצועות רבים, כולל: ניהול, חינוך, קרימינולוגיה, עבודה סוציאלית וגם – תכנון ערים. ומהו תכנון ערים? בהגדרה קצרצרה אומר שתכנון ערים משמעו מחקר ופעולה, מבוססי ידע וערכים, ליצירת מקומות מחיה יותר טובים (בשקף מטיימס סקוור דוגמא ליצירת מקום טוב יותר).

במה עוסקים מתכננים או כפי שנהוג לקרוא להם: מתכנני ערים ואזורים? כמו שכתוב בשקף, הם עוסקים בבניית עתיד טוב יותר, באמצעות הקצאת משאבים – קרקע, כסף, כוח אדם ועוד – למקומות מסויימים ולבני האדם המשתמשים בהם; מקומות מגורים, מרחבים ציבוריים בנויים (כמו רחוב) ופתוחים (כמו גינה ופארק), שירותים חברתיים (כמו בית ספר ומרפאה), ודרכי תעבורה כדי להגיע אל כל אלה.

מדוע אני מספרת לכם זאת? המסר של הרצאתי הינו קריאה לסוציולוגים שחשובים להם פני החברה להצטרף אל העוסקים בתכנון ערים ואזורים, עיסוק שהוא בעת ובעונה אחת דיסציפלינה מחקרית ומקצוע פרקטי. למתכנני ערים יש חלק חשוב בבניין ההווה והעתיד של החברה שלנו (בהתאמה לכותרתו של הכנס השנתי הנוכחי), ופתוחות בפניהם הזדמנויות תעסוקה מעניינות ומתגמלות. לא רק משרות באקדמיה פתוחות בפני הבוגרים שמעומיינים להיכנס למירוץ הזה, אלא גם אתגרים מעניינים אחרים. לדוגמא:

- דוקטורנטית אחרת מנהלת משרד תכנון עצמאי עם שותפים ועובדים שכירים;
- אחת שסיימה מאסטר אתי הקימה וניהלה במשך כעשרים שנה את היחידה לתכנון ארוך טווח בתל אביב;
- מסטרנט אחר אחז במשרה הרמה של מתכנן מחוז ירושלים;
- אחר התמנה כמהנדס ועדה מקומית, האחראי לתכנון בכמה יישובים בינוניים;

וכיו"ב, תפקידים מלאי עניין ואתגרים בסקטור הציבורי, בסקטור הפרטי ובסקטור השלישי.

ואם תשאלו: במה ייחודו של המתכנן החברתי? תשובתי תהא שהוא עוסק בקידום ערכים חברתיים, במיוחד צדק חברתי (לא קל להגדיר; כזכור לנו, המחאה החברתית של 2011 עסקה בכך), ובשימוש בפרקטיקות חברתיות, כמו: שיתוף בתכנון או תכנון הצומח מלמטה (במקום שתכניות יוצנחו על התושבים, בונים אותן יחד איתם). המתכנן החברתי אינו מתעלם משיקולים כלכליים וסביבתיים ולא מניח לאחרים להתעלם משיקולים

חברתיים של רווחתן של קבוצות חלשות ומודרות. הוא/היא פועלים לשפר את איכות החיים ולהרחיב את ההזדמנויות הפתוחות בפני ילדים ומבוגרים, נשים וגברים, בני אדם בעלי דת, מוצא ומצב חברתי וכלכלי שונה.

לא אוכל לספר את סיפורם המרתק של מחקרים/פרויקטים שהייתה לי הזכות לעמוד בראשם, יחד עם עמיתי, אך אזכיר ארבעה מתוכם, בתקווה שהכותרת מעבירה משהו מן התחושה הטובה הכרוכה בלקדם, ולו חלקית, ערכים שאני מאמינה בהם:

- תכנית אב לישראל 2020 - החלופה החברתית
- אסטרטגית מגורים לתל אביב – יפו
- השפעת תכנון עירוני על הון חברתי
- הערכה של פרויקט שיקום השכונות בישראל

לבסוף, אספר עוד על מחקר חדש שאני מובילה, שקיבל לאחרונה מימון ממשד השיכון והבינוי (להקרין רק את ראש השקף). עצם העיסוק בהתחדשות עירונית (חידוש של מקומות עירוניים שהתיישנו והידרדרו), שהוא תחום התמחות מרכזי שלי, הינה זכות גדולה, כי זו:

- הזדמנות לסייע לתושבים לשנות לטובה באופן משמעותי את תנאי חייהם;
- הזדמנות לחיסכון כספי לרשות הציבורית, עקב הארכת משך השימוש בתשתיות פיסיות (כביש, צינור מים וקווי חשמל) ובתשתיות חברתיות (בית ספר, מרכז קהילתי) שקיימות כבר בתוך העיר, במקום לבנות חדשות עבור דיור חדש בקצוות העיר.
- הזדמנות למנוע התפשטות עירונית מיותרת, אשר גוזלת שטחים פתוחים מן הדור הנוכחי והדורות הבאים;

- אישית, הזדמנות לעבודה רב-דיסציפלינרית ולשיתוף פעולה עם אנשים מעניינים ממקצועות מגוונים.

המחקר המדובר עוסק באחת הווריאציות של התחדשות עירונית, זו שמתנהלת במסגרת תמ"א 38. כמה מכם שמעו על תמ"א 38? זו תכנית שמעניקה זכויות לבניית דירות נוספות (עד 2.5 קומות) על גג הבניין, אשר הרווח ממכירתן יאפשר לקבלן לחזק את הבניין מפני רעידות אדמה, למגן אותו מפני טילים באמצעות תוספת ממ"דים, ובדרך גם להגדיל ולשפר את הדירות הוותיקות בבניין ואת חזיתו וחצרו.

הבעיה היא שכדאיות כלכלית לביצוע התחדשות בצורת תמ"א 38 קיימת רק במרכז הארץ ולא בפריפריה, שדווקא בה היא דרושה במיוחד. לפיכך, משרד השיכון הסכים לממן מחקר, שבמקורו הוגש על ידי מהנדסים וכלכלנים, שהתייחסו לבעיות של חיזוק ומיגון בניינים ועלותם. הצטרפתי כסוציולוגית, שינתה את פני העבודה המתוכננת:

- כיוונתי לבחירה בקרית שמונה כאירוע המחקר שלנו.

- במקום להסתפק בחיזוק בניינים שמונחת מלמעלה, אנחנו מפתחים גישה לתכנון עם קבוצות של תושבים, באופן שפרויקט החידוש יתרום תרומה גדולה ככל האפשר למה שחשוב להם: לשיפור הדירות שלהם והמרחבים הציבוריים שעומדים לרשותם.

- על הדרך, התכנית היא לחזק את ההיכרויות ההדדיות ושיתופי הפעולה, את ההון החברתי האישי והקהילתי, את האימון ההדדי והעזרה ההדדית בקהילה, באופן שיועיל לא רק לתחזוקה של הבניינים המחודשים אלא יועיל לאנשים ולקהילה בכול משא ומתן עתידי שלהם עם בני קהילתם והרשות המקומית.

תודה על ההקשבה. אשמח לראות הרבה יותר סוציולוגים בין המתכננים העירוניים.